

ЗГАДАЙМО НАШИХ КОРИФЕЇВ

ДАТА		ФАКТ	ОСНОВАНИЕ
9. 1925	6	Техническая школа №1 - Харьков.	
10. 1929	1	Наркомпрод - Харьков.	
11. 1929	7	Кооператив Технострой - Харьков.	
12. 1930	8	Совхоз Ударнической индустрии - Харьков.	
18. 1931	5	Художественный техникум - Харьков.	
19. 1932	8	По административной работе в Губотделе - Харьков.	
		и также - Темочинская фабрика.	
		Заводский табачной.	

У. С. С. Р.
Н. К. П.
ХАРКОВСКИЙ
Художественный
ТЕХНИКУМ
№ 338
г. Харьков,
Каплуновская ул. д. № 1.

Администрация и Профессора

1. Левитан А. М. ректор и мастер на время фак.
2. Костенко А. А. проректор, а проф. фив. фав. Вильгельм Вильгельм
3. Прокопов С. М. Декан фив. ф. и проф. Вильгельм Вильгельм
4. Шустерман В. А. Декан архит. фав. и проф. архит.
5. Дюва А. А. Декан скульп. фав. и проф. скульп.
6. Бутинков В. П. проф. архит. фав. и проф. архит.
7. Шустерман В. А. " " " " " "
8. Мамонтов П. П. " " " " " "
9. Молодкин " " " " " "
10. Гершков " " " " " "
11. Майдзид " " " " " "
12. Голубовский В. П. проф. архит. фав.
13. Шустерман " " " " " "
14. Николаев М. Д. " " " " " "
15. Бабичевский М. П. " " " " " "
16. Козлов А. П. " " " " " "
17. Шустерман М. С. " " " " " "
18. Шустерман М. П. " " " " " "
19. Шустерман А. П. " " " " " "
20. Шаранов М. А. " " " " " "
21. Шустерман А. П. " " " " " "
22. Шустерман В. Д. " " " " " "
23. Шустерман М. П. " " " " " "
24. Шустерман " " " " " "
25. Воробей В. П. проф. Декан о. арт.

Сторінка з трудової книжки А.М. Левітана, часів його роботи у Торгпредстві СРСР (1925-1934 рр.) та автентичні документи із переліком викладачів ХХТ 1921-1922 рр., які свідчать про причетність Левітана до розбудови вищої художньої школи у Харкові.

Лектор А. М. Левитан
Секретарь А. Торкуновская

Будинок №1 на вул. Мистецтва (колишня вул. Каплунівська), у якому А. Левітан із дружиною та донькою мешкав у 1920-ті. Родина ректора Левітана мешкала на другому поверсі (праворуч від парадного) у квартири №4.

ВІСНИК

**ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ
ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ**

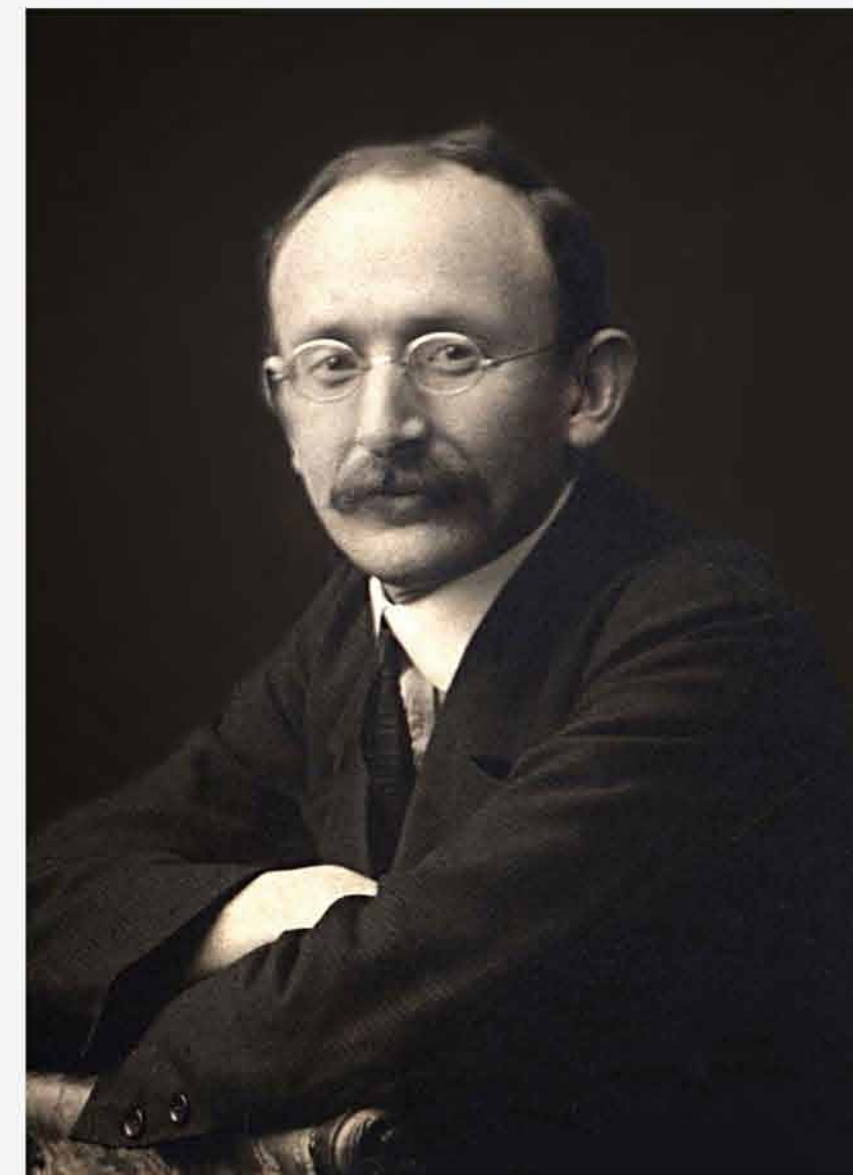
2017

ДО 95 РІЧЧЯ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ШКОЛИ ХАРКОВА

ВІСНИК ХДАДМ

Арон Маркович Левітан (1879-1950), інженер-електротехнік, архітектор-будівельник. З серпня 1920 р. – інженер, а з грудня – директор Державного заводу художньої індустрії у Харкові (Вільні державні художні майстерні). Працював одночасно із художниками-новаторами Б. Кратко, В. Єрмиловим, О. Хвостенко-Хвостовим та ін. Від цехових зборів «Заводу художньої індустрії» мав звання «Майстер-будівельник». З травня 1921 по серпень 1922 р. – ректор Харківського художнього технікуму (ХХТ); викладав математику, сопромат і графостатику на архітектурному відділенні.

2017

УДК 378.091.113 (477-54) ХДАДМ «1920»

Гальченко В. Ю.

доцент кафедри графічного дизайну
Харківської державної академії дизайну
і мистецтв

Нікуленко С. І.

доцент кафедри культурологічних
дисциплін та образотворчого мистецтва
Харківської гуманітарно-педагогічної академії

А.М. ЛЕВІТАН – ПЕРШИЙ РЕКТОР ХХТ. ОБСТАВИНИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬОЇ ШКОЛИ ХАРКОВА

Гальченко В.Ю., Нікуленко С.І. А.М. Левітан – перший ректор ХХТ. Обставини призначення та діяльність під час становлення вищої художньої школи Харкова. У статті розглянуто складний, найменш вивчений, період становлення системи вищої художньої освіти у Харкові, перед якою було поставлено завдання докорінної трансформації традиційної художньої школи на нову — «модерністську», що відповідала вимогам індустріальної доби. Досліджено долю першого ректора Харківського художнього технікуму — Арона Марковича Левітана (1879–1950), який очолював вуз із травня 1921 по серпень 1922 року. На підставі огляду науково-літературних джерел, а також завдяки залученню й аналізу відповідних історичних документів, встановлено: головні складові біографії А. Левітана; специфіка проблем, що виникали перед ним за часи його ректорства; простежено подальший життєвий шлях після звільнення з посади. Дослідження оповнено фотоматеріалами, що орукуються вперше.

Ключові слова: Завод художньої індустрії, Харківський художній технікум, Арон Левітан, вища художня освіта у Харкові, навчальний заклад нового типу, виробниче мистецтво, художньо-промислова освіта.

Гальченко В.Ю., Никуленко С.И. А.М. Левитан – первый ректор ХХТ. Обстоятельства назначения и деятельность во время становления высшей художественной школы Харкова. В статье рассмотрен сложный, наименее изученный, период становления системы высшего художественного образования в Харькове, перед которой было поставлено задание осуществить коренную трансформацию традиционной художественной школы в новую — «модернистскую», соответствующую требованиям индустриальной эпохи. Исследована судьба первого ректора Харьковского художественного техникума — Арона Марковича Левитана (1879–1950), который возглавлял вуз с мая 1921

Рецензент статті: Світлана Н.Ф., кандидат мистецтвознавства, професор, декан факультету «Дизайн» Харківської державної академії дизайну і мистецтв

по август 1922 года. На основании обзора научно-литературных источников, а также благодаря привлечению и анализу соответствующих исторических документов, установлены: ключевые факты из биографии А. Левитана; специфика проблем, которые возникали перед ним во времена его ректорства; прослежен дальнейший жизненный путь после снятия с должности. Исследование дополнено фотоматериалами, опубликованными впервые.

Ключевые слова: Завод художественной индустрии, Харьковский художественный техникум, Арон Левитан, высшее художественное образование в Харькове, учебное заведение нового типа, производственное искусство, художественно-промышленное образование.

V. Yu. Galchenko, S. I. Nikulenko. A.M. Levitan, the first rector of Kharkiv Art College. Circumstances of setting and activity during the formation of the higher art school of Kharkiv. This article examines the fate of the first rector of Kharkiv Art College, Aron Markovich Levitan (1879–1950), who was obliterated from the chronicle of Kharkiv Art College for many decades, for some reasons. The activities of A. Levitan, as a person who participated in the process preceding the formation of Kharkiv Art College, are analysed.

For many years, there were no published materials, concerning the life and activities of A. Levitan, as if this extraordinary man did not exist. Moreover, for a long time another person, a well-known artist and teacher, Professor O. Kokelia, was proclaimed the first rector of Kharkiv Art College during 1921–1923. It should be noted that the statement according the leadership position of O. Kokelia has not been confirmed by any official documents. They are based solely on recollections of his contemporaries and former students.

So, long-term search of documentary evidence of Kharkiv Art College first rector activities was completed by the formation of a full account of the events and facts, which were connected with his life. Thus, after 95 years of “historically personal vacuum”, reliable information that identifies the person of A. Levitan and valuable photographs which allow to determine his appearance have been involved to the scientific circulation.

Taking into account all of the above, it is necessary to explain why Levitan was appointed to be the rector of Kharkiv Art College. That is, he was commissioned to carry out a radical transformation of traditional art education to a new “modernist” one, which could largely meet the requirements of the industrial age. This was due to the personal qualities, educational level and professional skills of Aron Levitan:

Results. A thorough study of A.M. Levitan biography allows to make certain assumptions regarding his principal ship at the educational establishment of a new type. Among the factors that could affect that decision were significant teaching experience, years of experience of a devoted revolutionary, all-round education, extraordinary leadership talent and it is likely that friendly relation with the first persons of the Soviet country. Without a doubt, he was a typical representative of that time “ruling class” and the “new intelligentsia”.

Conclusions. However, during short term work in Kharkiv Art College A. Levitan did not manage to bring to life public expectations. He, as it is evidenced by archival documents, combined the rector post with the

leadership of the manufacturing enterprise. The combination, of course, required additional efforts, but if A. Levitan could have had the opportunity to lead the College and textile factory for some more time, this would have contributed to the development of “production art”.

Keywords: Art manufacturing enterprise, Kharkiv Art College, Aron Levitan, higher art education in Kharkiv, educational establishment of a new type, artistic industrial art, production art..

Постановка проблеми. Досліджується доля першого ректора Харківського художнього технікуму — Арона Марковича Левітана — якого, з певних причин, було викреслено з літопису харківського художнього вишу на довгі десятиріччя. Розглядається причетність А. Левітана до процесів, що передували безпосередньому утворенню ХХТ, а саме: трансформація Харківського художнього училища у Державні вільні художні майстерні («Завод художньої індустрії») і переформатування останнього у технікум, який став новим за типом і змістом вищим художнім навчальним закладом. У 1920-му році, А. Левітан працював інженером, а потім директором «Заводу художньої індустрії», а з літку 1921-го — очолив Харківський художній технікум. Термін його роботи на посаді ректора ХХТ був не тривалий (травень 1921 – серпень 1922 року), утім, на сьогодні, першість А. Левітана, стала доведеним фактом. Про це свідчать численні документи 1920-х років, на які є посилання у даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом багатьох років не було опубліковано жодних матеріалів, щодо життя та діяльності ректора А. Левітана. Нібито, його взагалі не існувало. Понад те, довгий час першим ректором ХХТ проголошували іншу людину — відомого художника та викладача, професора О. Кокеля, який бутим-то протягом 1921–1923 років, очолював харківський художній виш.

Спершу ці ствердження з’явилися на сторінках невеличкої книги А. Григор’єва «Олексій Опанасович Кокель: спогади сучасників і учнів», що була видана у 1980 році до 100-річчя від дня народження художника. У подальшому, збіжна інформація містилася у монографії В. Васильєва «Олексій Опанасович Кокель. 1880–1956. Життя і творчість», яка вийшла у 2009 році. Утім, слід зазначити, що всі факти, наведені й у Григор’єва [2: 13, 15, 17, 20, 64, 65], і у Васильєва [1: 185–190], щодо керівної посади О. Кокеля, не були засвідчені жодним історичним документом. Їхні ствердження ґрунтуються виключно на згадках колишніх учнів Кокеля, а саме — В. Касіяна, М. Деревуса та С. Бесєдіна. Але, річ не в тому, що видатні митці та досвідчені педагоги могли щось переплутати. Цілком імовірно, що на їхні спогади, вплинув певний історичний контекст, бо, майже все, що стосувалося культурно-освітнянського життя 20-х, у 1930–1970-ті роки було табуовано або суттєво скривлене.

Зважаючи на певну «традицію», досить несподіваною виглядала альтернативна теза, яка вказувала на іншу особу, що очолювала ХХТ у рік його заснування. Ця інформація була оприлюднена у 1997 році в дисертації «Становлення вищої мистецької школи в Україні (1917–1934)» [6], де С. Нікуленко, спираючись на автентичні документи 1920-х років, встановила дату заснування технікуму та ім’я його першого ректора — Левітана А.М. Але, ще багато років це відкриття не мало суттєвого впливу на звичний стан справ — професора О. Кокеля, продовжували називати «першим ректором».

Значно пізніше, в 2012–14 роках, у відповідних альбомах з історії провідних кафедр харківської художньої школи [4, 5], доцент ХДАДМ В. Гальченко використав й поширив інформацію набуту С. Нікуленко, стосовно А. Левітана. Завдячуючи цим виданням, навколо персони першого ректора, було утворено дискусійне поле в мистецькому середовищі Харкова.

Наступним кроком у пошуку наукової істини, стало вивчення особистої справи професора О. Кокеля, знайденої професором кафедри «Образотворче мистецтво» ХНПУ імені Г. Сковороди Т. Паньок. У своїй статті «Окремі нотатки до історії розвитку ХДАДМ» [7] та монографії «Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті» [8], Т. Паньок переконливо довела, що в 1921–1922 роках О. Кокель працював у ХХТ професором живопису, рисунку та композиції й, водночас, обіймав посаду проректора [12]. Дивним чином, звичайна приставка «про», що передувала слову «ректор», майже все поставила на свої місця. Стало цілком зрозумілим ієрархічне співвідношення між А. Левітаном і О. Кокелем, які керували ХХТ на початку 1920-х років.

Враховуючи на вищезазначені дослідження та публікації, залишилась необхідність реконструювати біографію Арона Левітана на засаді поєднання встановлених фактів та історичних документів. Підґрунтям для цієї роботи став опитувальний лист 1921 року, де А. Левітан власноруч засвідчив вирішальні етапи свого життя. Ця анкета, водночас з іншими документами, що висвітлюють розвиток вищої художньої школи Харкова довоєнних часів було здобуто пошуковцями Т. Паньок і В. Гальченко в 2014 році [13].

Додаткову, вкрай важливу та зовсім не сподівану інформацію вдалося виявити В. Гальченку в 2016 році у книзі «Політична каторга і заслання: Біографічний довідник членів суспільства політкаторжан і засланив» [9]. Саме у цьому виданні, серед численних прізвищ, було знайдено ім’я Арона Марковича Левітана. Дані здобуті з цього джерела, повністю співпали зі вже відомими фактами життя А.М. Левітана, і, одночасно, цілком перевернули уяву про особистість цієї неординарної людини. Стало зрозуміло, чому він набував освіту за кордоном і, навіть, виникло припущення, чому саме його, не художника за фахом, було призначено на посаду ректора ХХТ.

I, нарешті, останні «біографічні пазли», стосовно А. Левітана, були отримані від родини колишнього ректора, яка з 1935 року мешкає у Москві. Наприкінці 2016 року, В. Гальченко наштотхнувся на дивне посилання: «Дед по линии матери — Арон Маркович Левитан — заполняя анкету, в графе специальность, как и Ленин, писал: «профессиональный революционер» [9] (наведено мовою оригіналу.— авт.). Саме завдяки цій інтернет-публікації, було встановлено контакт із відомим вченим-біологом, академіком РАН Скулачовим В.П. — онуком А. Левітана, який надіслав усі наявні у нього родинні світлини та навіть скани трудової книжки свого діда.

Отже, багаторічний пошук документальних доказів діяльності першого ректора ХХТ завершився формуванням достатньо повної картини подій і фактів, пов'язаних із його життям. Опісля 95-ти років історично-персонального вакууму, до наукового обігу були залучені достеменні відомості, що засвідчують особу А.М. Левітана та унікальні фотографії, які дозволили встановити його зовнішність.

Мета даної статті. Відновити історичну справедливість й висвітлити життєвий шлях першого ректора Харківського художнього технікуму А.М. Левітана. А також, сприяти формуванню якомога ціліснішої картини історично-культурних подій, що пов'язані з еволюцією вищої художньої освіти Харкова.

Виклад основних матеріалів дослідження. Дослідження здобутків вищої художньої школи Харкова, на порозі сторічного ювілею, повертає нас до необхідності більш прискіпливо придивитись до перших кроків її становлення. Здається, саме сьогодні ми здатні збагнути дух «доби великих зворушень». Термін «доба», після бурхливих подій 1917-го, можна вважати виправданим, незважаючи на те, що хронологічно ця доба збігла унівець вже наприкінці 20-х. Тому, при визначенні масштабів, кожен рік того славетного десятиріччя, виглядає етапом, що суттєво вплинув на подальший історичний перебіг. З огляду на це, ми над ретельно прагнемо відтворити перший крок на шляху до нової художньої школи.

Грунтуючись на архівних джерелах, щодо створення художнього вишу в столичному Харкові, необхідно пам'ятати про суспільно-політичний контекст того часу. Протягом 1917–1922 року на теренах України тривала громадянська війна, внаслідок чого, у Харкові, неодноразово змінювалися панівні режими: радянська влада > гетьманат Скоропадського > німецько-угорська окупація > Директорія УНР > знов радянська влада > окупація військами Денікіна > нарешті, до міста знову повернулася радянська влада — 19 грудня 1919 року Харків було проголошено столицею УРСР.

На тлі розпочатих соціально-політичних перетворень, владні органи УРСР усіляко намагалися стимулювати прагнення громадян до освіти. Вже у березні 1919 року з'явився декрет «Про прийом до

вищої школи». Саме ця постанова відкривала широкий доступ до навчання. Студентами могли стати усі бажаючі, й перш за все, представники трудового народу. Іспитів не існувало. Також, важливо відзначити, що, навчальним закладам, заборонялося вимагати будь-які документи про попередню освіту. Декретом від 18 травня 1919-го були скасовані всі вчені звання та ступені. Освітняцькі заклади усіх типів підпали під керівництво Наркомосу та відповідне державне утримання [11].

Подібно до ВХУТЕМАСу, в стінах колишнього Харківського художнього училища, було відкрито Державні вільні художні майстерні, які, згодом, стали називатися «Заводом художньої індустрії». Про специфіку його діяльності, досить красномовно свідчать рядки з листа В. Єрмилова: «...будемо працювати по виробничому принципу, оскільки якраз така робота була необхідна Радянській владі у часи воєнного комунізму...форми її необхідно було винайти та збудувати спочатку, і ці перебудови мали перш за все застосовуватися до прийомів і методів масової агітації. Завданнями цього часу — станкова живописна форма відкидалася взагалі (підкреслено Єрмиловим.— ред.)» [10].

Саме у цей період, поряд із художниками-новаторами Б. Кратко, В. Єрмиловим і О. Хвостенко-Хвостовим, до лав заводу художньої індустрії вступив й А. Левітан; спочатку на посаду інженера, а потім, отримавши від цехових зборів звання «майстра-будівельника», він навіть очолював творчий колектив. Без сумніву, це свідчить про визнання його фахових й організаторських здібностей, які він, свого часу, студіював у Льежській архітектурній школі та Політехнічному інституті Тулузи.

Ретельне вивчення біографії А. Левітана дозволяє зробити деякі припущення щодо призначення його і на посаду ректора ХХТ. Серед факторів, що могли вплинути на це призначення, найбільш вірогідними є наступні: різнобічна європейська освіта, значний педагогічний досвід, непересічний талант керівника, багаторічний стаж «професійного революціонера», і цілком імовірно, дружні стосунки з першими особами країни рад.

За допомогою новоутвореного художнього вишу, очільники Українського відділу професійної освіти (Укрпрофос) намагалися втілити у життя ідеологію «виробничого мистецтва». Згідно постанов Укрпрофосу, художній технікум був зобов'язаний готувати майстрів кришталево-скляного виробництва, керамічного живопису, конструктивної кераміки, декораторів, майстрів графіки, художнього кування, різьбярів-деревообробників тощо [14].

Ключовим завданням, що постало перед А. Левітаном на посаді ректора, була комплектація нового викладацького складу, сприяння формуванню актуальної проектно-виробничої ідеології та нової методики викладання. З огляду на це, від викладачів фахових дисциплін колишнього художнього училища до складу художнього технікуму потрапили

Вопросный лист (для преподавателей) 257

1. Фамилия, имя, отчество Левитан Арон Маркович
2. Город, адрес Харьков, Матвеевская 1, кв. 4
3. Год рождения 1879
4. Национальность еврей
5. Партийность беспартийный
6. Специальность архитектурный инженер
7. Какое, где и когда получено образование в 1892 году окончил Харьковский политехнический институт по специальности инженер-архитектор. В 1901-1902 году окончил Харьковский политехнический институт по специальности инженер-архитектор.
8. Где и какое время было получено образование в 1912 году окончил Харьковский политехнический институт по специальности инженер-архитектор.
9. Сколько времени учился в высших учебных заведениях в Харькове и в других местах.
10. Когда поступил в высшее учебное заведение в 1912 году поступил в Харьковский политехнический институт.
11. Сколько времени в нем работал.
12. Каким предметом преподавал, с какой целью.
13. Каким или какими специальностями занимался в высшем учебном заведении.

Перша сторінка опросного листа викладачів ХХТ, заповнена власноруч А. Левітаном у 1921 році.

21. Выполняемая работа с начала трудовой деятельности (включая военную службу)			
Дата (м-ц, год)	Должность с указанием учреждения, организации, предприятия, а также наркомата (ведомства), в систему которого они входят	Местонахождение учреждения, орг. низ., предприятия (указать город, район, область, край, республика)	
вступл.	ухода		
1/II 1916.	31/VIII 1921.	Харьковск. художественное училище. Вед. работа по рисунку, живописи и композиции.	г. Харьков.
1/II 1921	31/VIII 1929	Харьк. Худож. техникум (ВУЗ). 1921-22 - проректор техн. Профессор живописи, рисунка и композиции.	Харьков
1/II 1929	23/VIII 1934	продолжение работы в направлении живописи из техникума (ВУЗ-а) в Худ. институт.	г. Харьков
23/VIII 1934	1/III 1938	Харьк. Худож. школа - высшего типа. Фац. рисунка и живописи.	г. Харьков
1/III 1938	1/II 1941.	Харьк. Худож. институт. Проф. рисунка и живописи. Зав. каф. рисунка.	г. Харьков
1/II по 1941.	23/VIII 1943	В период оккупации города не работал. Находясь в Харькове.	г. Харьков
23/VIII 1943		работал в Харьк. Худ. институте. Профессор. Зав. каф. рисунка.	г. Харьков.
по совмещен.		работал в Коммуналь. школе 1/II 1936-1/II 1939. в Инженерн. Стрелк. Ин-те 1/II 1931-23/II 1941. 1/II 1942-5/II 1943.	Харьков
1/II 1919	20/VIII 1919	Зав. секцией ЧЗО в Харьк. Воскресен. кружке живописи. Вплоть до его ликвидации.	

22. Работа по совместительству (в момент заполнения личного листа)		
		не работал.

23. Кто из руководящих работников может дать деловую характеристику по прежней работе		
Фамилия, имя, отчество, должность	Адрес и телефон	
Директор Института и.о. проф. С.Ф. Бесседин.		

Друга сторінка персонального листа професора О. Кокеля з відділу кадрів ХДХІ, вересень 1947 р.

лише О. Кокель і С. Прохоров. Решта педагогів, а їх налічувалось понад два десятки, були ново призначеннями [15]. Поява серед напрямків підготовки скульптури та архітектури, також стало новим явищем у художній освіті Харкова.

Згідно з попередніми навчальними планами, лише після року загально-художньої підготовки, студентів мали спрямовуватись на засвоєння виробничих спеціальностей. Але, керівництво Укрпрофосу, вимагало прискорення цього процесу, і вже з перших місяців навчання, всі студенти технікуму були повинні виконували обов'язкову роботу в навчально-виробничих майстернях.

Враховуючи ці обставини, не слід дивуватися, що упродовж першого навчального року, розпочалася ротация викладачів. Цей процес мав вигляд рішучої боротьби з «академічною рутинною» та чисткою «непридатного елементу». Так, вже після другого триместру (6 місяців), у липні 1922 року, були звільнені художники: Козлов, Ейснер, Бабинський, Пестріков, Блох [16], а пізніше, у 1923-му, — навіть Федоров і Кокель [1: 189]. З точки зору художнього відділу Укрпрофосу, всі вони, незважаючи на ґрунтовну академічну освіту, розглядалися як нездатні до виховання художників нового типу, гідних пролетаріату.

А перед тим, ще в березні 1922 року, після відповідного звіту, комісія Укрпрофосу рекомендувала звільнити з посади й ректора А. Левітана, який, нібито, не впорався з поставленим завданням [7: 253–260; 13, арк. 173–179]. Але, заради справедливості, слід навести лише одну цитату з того березневого звіту. Пояснюючи окремі вади навчального процесу, А. Левітан наголошував, що «с январа текущего года, Техникум не получил ни листа бумаги, ни фунта красок, ни глины, ни гипса» (наведено мовою оригіналу.— авт.) [13: арк. 177–178].

В решті-решт, протиріччя зростали, й у серпні 1922 року, невдоволення діяльністю ректора з боку Укрпрофосу, призвело до його усунення. Імовірно, це рішення мало наступні мотиви: недостатня рішучість у боротьбі з неспроможністю педагогів-академістів до роботи в нових умовах, відсутність миттєвих результатів, скарги у бік державних установ на катастрофічно низьке фінансування та відсутність відповідної матеріально-технічної бази. Але ж, ці закидання є риторичними. Утім, одна з обставин, носила об'єктивний характер — це сумісництво обов'язків ректора ХХТ із керуванням Харківською текстильною фабрикою. Безумовно, посідання відразу двох посад вимагало додаткових сил та часу, що не могло не позначитися на якості роботи А. Левітана.

Стосовно інших звільнених викладачів, лише у 1925 році, після численних листів з проханням «розібратися», Е. Блох повернули до скульптурної майстерні ХХТ, а М. Федорова прийняли на роботу до новоутвореного підготовчого робітфаку [13: арк. 173 зв.]. Щодо О. Кокеля, то у 1926 році він

почав працювати звичайним викладачем у художній профшколі, й лише у 1929-му повернувся до роботи у вищій школі, коли технікум перетворили на художній інститут, який справджував зовсім інші стандарти та критерії [12: арк. 54–55 зв.].

Після звільнення з посади ректора, А. Левітан у вищій художній школі більше не працював. З 1925 року на нього очікувала доля відповідального службовця в системі Торгпредства СРСР; спочатку в Швеції, а потім — у Німеччині.

Так от, пильне вивчення набутих архівних документів, допомогло нам краще зрозуміти логіку тогочасних подій та реконструювати життєвий шлях А. Левітана — людини невичерпно багатогранної та енергійної. На доказ чого, надаємо його повну біографічну довідку.

* * *

Арон Маркович Левітан народився 28 травня 1879 року в м. Вязьма (Смоленської губ.) в родині ремісника. З часом сім'я переїхала на південь до м. Миколаїв. У 1895 році Арон Левітан закінчив Миколаївське повітове училище, а у 1897-му — склав екстерном (за 6 класів) іспити до гімназії й отримав звання домашнього учителя. Водночас, із 1892 по 1897 рік, він давав приватні уроки з загальноосвітніх предметів, а у 1897–1906 рр. — здійснював педагогічну діяльність в початкових єврейських казенних училищах у Вознесенську, Миколаєві, Одесі; й так само — на вечірніх, суботніх і недільних курсах в тих самих містах.

Захопившись ліворадикальними соціалістичними ідеями, у 1903 році А. Левітан став членом РСДРП; приєднався до «іскрівців». Працював агітатором в середовищі робітників, селян і учителів у Вознесенську, Одесі, Миколаєві, Херсоні й Мелітополі. У 1906-му — за агітаційно-пропагандистську діяльність був заарештований. Знаходячись під слідством у в'язниці Миколаєва, Арон Левітан узяв шлюб із Розалією Шабадаш. 25 жовтня 1907 року А.М. Левітана було засуджено Одеською судовою палатою за приналежність до Вознесенської революційної організації (1 ч. 126 ст. УУ) й заслано в Рибінську волость (Єнісейської губ.). Разом із Ароном у сибірське заслання вирушила і його молодша дружина Розалія.

Влітку 1908-го, разом з групою засланих, А. Левітан вчинив втечу з місця поселення і до кінця 1917 року, разом із дружиною та донькою Надією (1910 р.н.), мешкав у Бельгії та Франції. У 1908–1914 рр. він виконував обов'язки секретаря регіонального осередку РСДРП; співпрацював із російськомовними газетами Льежа (Бельгія) і Тулузи (Франція); давав приватні уроки.

У 1909–1910 рр. навчався в Льежському університеті, де отримав вчене звання кандидата математичних наук (у сучасному сенсі — бакалавр), а в 1910–1911 рр. — упродовж 8 місяців — у Льежській

архітектурній школі «Ecole de Beaux-Arts» у архітектора Bona Fait (тобто — сумлінно).

У 1912–1914 рр. продовжив навчання в політехнічному інституті Тулузи, де отримав дипломом інженера-механіка і електротехніка. Після закінчення вишу, працював на підприємствах Франції: помічником інженера на залізниці (вересень – грудень 1914, Тулуза); монтером компанії «Compagnie de Signaux Electrique de Schremin de fer» (січень 1915 – липень 1916, Південь Франції); інженером «General Electricity Company» (липень 1916 – липень 1917, Бордо).

Після повернення з-за кордону в 1917 році, працював на різних адміністративних посадах: завідувач відділом статистики при Раді народного господарства Донецько-Криворізької Республіки (січень – травень 1918, Харків); інженер «Технічної контори Шабаша» (червень – грудень 1918, Харків); завідувач млиновим підвідділом «Хлібофуражного відділу» Наркомпрода (січень – червень 1919, Харків); член Правління і виробник технічних робіт кооперативу «Технострой» (червень 1918 – серпень 1919, Харків).

У серпні 1920 року — інженер, а пізніше, у грудні, — директор Державного заводу художньої індустрії у Харкові (Вільні державні художні майстерні). У 1921-му, від цехових зборів «Заводу художньої індустрії», отримав звання «Майстер-будівельник». Мешкає зі сім'єю за адресою: Каплунівська, 1, кв. 4.

1921 (січень – квітень) — працював у структурі Губсовнархоза і на курсах інструкторів «Трудової армії».

Травень 1921 – серпень 1922 року — ректор Харківського художнього технікуму, а також — викладач математики, сопрамату і графостатики на архітектурному відділенні ХХТ. За сумісництвом, працював консультантом в Губтекстилі і завідувачем Харківською текстильною фабрикою. Одночасно, викладав у вищій партійній школі «Centrale d'Education» бельгійської робітничої партії.

Вересень 1922 – листопад 1924 року — завідувач відділом Українського осередку Державного універсального магазину в Харкові.

Грудень 1924 — як фахівця у галузі електротехніки, за дорученням радянського уряду, А. Левітана запросили до Москви на роботу у Наркомторзі для організації закупівлі устаткування за планом ГОЕЛРО.

Січень 1925 — відряджається на роботу в Торгпредство СРСР у Стокгольмі (Швеція); зав. регулюючою частиною і, пізніше, — зав. економічною частиною. З лютого 1927 — робота у Берліні (Німеччина). Упродовж 7 років обіймав наступні посади: ст. інженер відділу силових установок і електротехніки; зав. відділу моторів і електроустаткування; зав. групою технічної інформації планово-економічного сектора; ст. інженер-конструктор технічного сектора машиноімпорту та ін.

У серпні 1934 — звільнений з системи Торгпредства СРСР за власним бажанням, внаслідок вимушеного виходу на пенсію.

В 1935-му, повернувшись до Москви, в умовах повновання на «ворогів народу», А. Левітан переніс важкий інфаркт, утім, завдяки дбайливій дружині Розалії Захарівні, він прожив ще 15 років (!). Але на державну службу Арон Маркович більше не повернувся, можливо саме тому, уник репресії. Так, ненавмисно, «старий політкаторжанин» став малопомітним пенсіонером «республіканського значення».

У 1950-му році, після тривалої хвороби та чергового інфаркту, Арон Маркович Левітан помер; похований у Москві на Донському кладовищі.

Висновки. З огляду на все вище зазначене, необхідно пояснити, чому саме А. Левітана було призначено на посаду ректора ХХТ? Без сумніву, найголовнішими чинниками слід зазначити соціальне походження та особисті здібності Арона Марковича, як типового представника «тогочасного правлячого класу» та «нової інтелігенції». Імовірно, на думку чиновників Укрпрофосу А. Левітан був спроможним утілити державну політику. Тому саме йому й доручили здійснити докорінну трансформацію традиційної художньої освіти на нову «модерністську», що більшою мірою відповідає би вимогам індустріальної доби. Цьому ж призначенню сприяли персональні риси, освітній рівень та фахові здібності А. Левітана: революційне минуле («професійний революціонер», «політкаторжанин»); європейська освіта (інженер-електротехнік, архітектор-будівельник); досвід управління (працював у державних та приватних організаціях); визнання у середовищі художників-новаторів (володар цехового звання «майстер-будівельник»); прибічник ідеології та практики «виробничого мистецтва».

Чому ж при наявності всіх чеснот, ректора А. Левітана було звільнено? Нажаль, достеменних свідчень про це поки не знайдено. Утім, можна припустити, що в умовах зруйнованого громадянською війною господарства, певних вад державного керівництва та за відсутності відповідної матеріально-технічної бази, втілити в життя альтернативну модель художньо-промислової освіти в столичному Харкові, було вкрай важко для будь-кого.

У відчайдушному протистоянні різних естетичних платформ, процес освітньої реформи у ХХТ тривав ще декілька років. Ним опікувалися інші ректори — Б. Кратко, М. Бурачек, А. Комашка. Втім, не зважаючи на всі протиріччя 1920-х, певних відчутних досягнень, вища художня школа Харкова все ж набула. Про це свідчать численні прізвища видатних художників, скульпторів, архітекторів і декораторів, котрі здобули освіту в Харківському художньому технікумі протягом 1921–1929 років.

Література:

1. Васильев В.А. Алексей Афанасьевич Кокель. 1880–1956. Жизнь и творчество // В.А. Васильев / Чебоксары: Изд-во «Пегас», 2009. 2-ое изд., исп. и доп.– 336 с.
2. Григорьев А.Г. Выдающийся художник и педагог Алексей Афанасьевич Кокель: Воспоминания современников и учеников // А.Г. Григорьев / Чебоксары: Чувашкиноиздат, 1980.– 104 с., ил.
3. Дризе Ю. Электровозных дел мастер. Чем знаменит академик Влади-мир Скулачев (актуальное интервью). // [Электронный ресурс].— Режим доступа: <http://www.ras.ru/digest/showdnews.aspx?id=2d282020-6250-41b4-8c5a-4e0205a7d476> – Назва з екрану.
4. Кафедра графічного дизайну ХДАДМ (Презентаційне видання, присвячене 50-річчю Харківської школи графічного дизайну). // Укладач — В.Ю. Гальченко / Х.: ХДАДМ, 2012.– 248 с.
5. Кафедра живопису ХДАДМ: традиції та сучасність // Ювілейний аль-бом-каталог, присвячений 95-річчю Харківської школи станкового живопису. // Укладачі: М.І. Деркач, В.Ю. Гальченко / – Х.: ХДАДМ, 2015.– 240 с.
6. Нікулєнко С.І. Становлення вищої мистецької школи в Україні (1917–1934): дис. кандидата мистецтвознавства: 17. 00. 05 / Нікулєнко Світлана Іванівна.– Х., 1997.– 189 с.
7. Паньок Т.В. Окремі нотатки до історії розвитку Харківської державної академії дизайну і мистецтв / Т.В. Паньок // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології / Зб. наукових праць Херсонського національного технічного університету.– Вип. 1.– Херсон: Грін Д., 2014.– С. 110–115.
8. Паньок Т.В. Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у ХХ столітті // Тетяна Паньок.– Х.: «Оперативна поліграфія» ФОП Здоровий Я.А., 2016.– 644 с.
9. Политическая каторга и ссылка: Биографический справочник членов общества политкаторжан и ссылнопоселенцев.– М., 1929.– С. 352–353 // [Электронный ресурс].— Режим доступа : <http://elb.shpl.ru/rn/nodes/157-politicheskaya-katorga-i-ssylka-biograficheskiiy-spravochnik-chlenov-obschestva-politkatorzhan-i-ssylno-poselentsev-m-1929#page/75/mode/grid/zoom/1> – Назва з екрану. – Дякуємо досліднику С. Кравцову, ст. науковому співробітнику Центру єврейського мистецтва Єврейського університету (Єрусалим, Ізраїль), який звернув нашу увагу на це видання.
10. Фогель З.В. Василий Ермилов.– М.: Советский художник, 1975.– С. 29–30.
11. Харьковский политехнический институт 1885–1985. История развития. // под редакцией Киркач Н.Ф.– Х.: Вища школа, 1985.– С. 38–41.
12. ДАХО, фонд Р-1364, од. зб. 251. Личное дело Кокеля Алексея Афанасьевича.– 1943–1956 роки.– Арк. 54–55 зв.
13. ЦДАВОУ, фонд 166, оп. 2, од. зб. 1547. Матеріали про стан роботи і реорганізацію художніх... учбових закладів Харкова. 1922 рік.– Арк. 173–179.
14. ЦДАВОУ, фонд 166, оп. 2, од. зб. 510.– Арк. 196.
15. ЦДАВОУ, фонд 166, оп. 2, од. зб. 1547.– Арк. 141зв.– 142.
16. ЦДАВОУ, фонд 166, оп. 2, од. зб. 1547.– Арк. 16.

References:

1. Vasiliev V.A. Alex Afanasievich Coquelles. 1880–1956. Life and work // V.A. Vasiliev / Cheboksary: Publishing House of the «Pegasus», 2009. 2nd ed, App. and dop.– 336 p.
2. Grigoryev A.G. An outstanding artist and teacher Alexey Afanasievich Coquelles: Memoirs of contemporaries and students // A.G. Grigoriev / Cheboksary: Chuvashknigoizdat, 1980.– 104p., with Illustrations
3. Drize Yu. locomotive maker. The famous academician Vladimir Skulachev (Interview). // [Electron resource].— Access Mode: <http://www.ras.ru/digest/showdnews.aspx?id=2d282020-6250-41b4-8c5a-4e0205a7d476>.
4. Department of Graphic Design KSADA (Presentation publication dedicated to the 50th anniversary of the Kharkiv School of Graphic Design). // Compiled – V.Yu. Galchenko / Kharkiv: KSADA, 2012.– 248 p.
5. Department of Painting KSADA: tradition and modernity // Anniversary album catalog, dedicated to the 95th anniversary of the Kharkiv school of easel painting. // Compilers: M.I. Derkach, V.Yu. Galchenko / – Kharkiv: KSADA, 2015.– 240 p.
6. Nikulenko S.I. Foundation of Art Higher School in Ukraine (1917–1934): Dis. candidate of art criticism: 17. 00. 05 / Nikulenko Svetlana Ivanivna.– Kharkiv, 1997.– 189 p.
7. Panek T.V. Some notes on the history of the Kharkiv State Academy of Design and Arts / T.V. Panek // Actual problems of public administration, education and psychology / Coll. scientific papers Kherson National Technical university.– Vol. 1.– Kherson: Grin D., 2014.– P. 110–115.
8. Panek T.V. The development of high artistic and pedagogical education in Ukraine in the twentieth century // Tatiana Panok.– Kharkiv: «Instant printing» FOP Healthy J.A., 2016.– 644 p.
9. Political penal servitude and exile: Biographical Directory of society Political Prisoners and Exiles.– М., 1929.– pp 352–353 // [Electron resource].— Access Mode: <http://elb.shpl.ru/rn/nodes/157-politicheskaya-katorga-i-ssylka-biograficheskiiy-spravochnik-chlenov-obschestva-politkatorzhan-i-ssylno-poselentsev-m-1929#page/75/mode/grid/zoom/1>.
10. Vogel Z. Basil Ermilov.– М.: Soviet artist, 1975.– pp. 29–30.
11. Kharkiv Polytechnic Institute 1885-1985. History of Development. // Edited Kirkach N.F.– Kharkiv: Vishcha school, 1985.– pp 38–41.
12. Record Office of the Kharkiv Area; fund P-1364 od. ST. 251. The personal file of Coquelles Alexei Afanasevicha.– 1943-1956.– sheet 54–55 areas.
13. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Administration of Ukraine; fund 166, op. 2 units. Coll. 1547. Materials on the state of art ... and reorganize schools of Kharkiv. 1922 rik.– sheet 173–179.
14. Coll. 510.– sheet 196.
15. Coll. 1547.– sheet 141zv.– 142.
16. Coll. 1547.– sheet 162.